

Från patriarkat till genussystem – och vad kommer sedan?

*Hur kan vi påstå att kvinnor generellt är
underordnade när de samtidigt har olika intressen
och lever under skilda villkor? Christina Carlsson Wetterberg
efterlyser ett perspektiv som både kan synliggöra
variationerna inom kvinnokollektivet och
kvinnors underordning i förhållande
till makten.*

Kan vi utveckla en universell teori om kvinnoförtryckets grund? Denna ambition har funnits inom mycket av de senaste årtiondenas teoriinriktade kvinnoforskning och frågan har snarare gällt huruvida könsrelationerna skall förklaras genom en separat teori – om patriarkatet, det sociala könssystemet etc – eller genom en alternativ helhetsteori, där könsrelationerna är inbegripna.¹

I dagens av poststrukturalismen påverkade debatt har själva denna ambition satts i fråga. Mot bakgrund av såväl den samtida utvecklingen, i en värld av snabba förändringar och tilltagande komplexitet, som mot bakgrund av de variationer i kvinnors ställning och i definitionerna av manligt och kvinnligt som forskningen påvisat, har tvivel rests rörande möjligheten att överhuvudtaget formulera generella utsagor om kvinnor och kvinnors ställning.²

Joan Scott har mött stort gensvar hos kvinnohistoriker med sitt av poststrukturalismen påverkade synsätt. Diskurs, dekonstruktion, representation är numer ganska vanliga begrepp hos kvinnohistoriker – om än inte alltid så genomtänkta. Jag läste själv Joan Scotts teoretiska artiklar och sedan boken "Gender and the Politics of History" med stor behållning. Hennes betydelse tror jag legat i att hon teoretiskt tagit itu med och presenterat en möjlig lösning på akuta och påträngande problem inom forskningen, där våra empiriska resultat inte på något enkelt sätt kunnat infogas i existerande förklarings- och tolkningsmodeller.

Är det då i poststrukturalismen vi finner lösningen på kvinnoforskningens teoretiska pro-

blem? Joan Scotts alternativ har, menar jag, en besvärande slagsida mot idealism och relativism – det finns ingen verklighet utanför språket och begreppen/betydelseerna är under ständig förändring. Jag kommer här att plädera för ett annat alternativ och hävda att teoridiskussionen inte enbart bör föras på ett abstrakt plan utan också på en konkretare nivå, där den vidare historiska och samhällsliga kontexten inbegripes. Jag förespråkar vidare en mer aktörsinriktad hållning där motsättningsbegreppet är centralt. Jag kommer att inleda min framställning med en diskussion av några olika patriarkatsteorier, av genussystemteorin så som den formulerats av Yvonne Hirdman samt av den poststrukturalistiska ansats som Joan Scott utvecklat.³ Därefter utvecklar jag min egen ståndpunkt.⁴

En ständig tvistefråga inom kvinnoforskningen har varit vilken roll de biologiska könsskillnaderna och därmed sexualitet och barnafödande skall tillmätas i analysen och förklaringen av kvinnors samhällsliga ställning. 1970-talets radikalfeministiska svar var att det var här som grunden till kvinnoförtrycket låg. Man reagerade mot marxismens fixering vid produktionsrelationerna och hävdandet av att det var dessa som även bestämde och bestämt kvinnors villkor. Begreppet patriarkat introducerades som en beteckning för systemet av manlig dominans och kvinnlig underordning. Oftast var det ett rent deskriptivt begrepp, men Shulamith Firestone försökte i boken "The Dialectics of Sex" (1970) att utveckla en teori om patriarkatet, där hon menade att kvinnoförtryckets grund

stod att finna i kvinnornas reproduktiva förmåga och männens strävan att kontrollera kvinnors sexualitet. Den kritik som riktades mot radikalfeminismen var dess fokusering på biologin enbart och därav följande ahistoriska och universella förklaringar.⁵ Men själva utgångspunkten, antagandet om att kvinnorna besitter en resurs – förmågan att föda barn – som såväl mannen som "samhället" har ett intresse av att kontrollera har förts vidare och utvecklats teoretiskt, samtidigt som det finns ett ökat intresse för själva sexualitetens betydelse för den kvinnliga underordningen.⁶

Heidi Hartmann försökte i sin variant av den sk tvåsystem-ansatsen att formulera ett alternativ som skulle överbrygga klyftan mellan familj och ekonomi (reproduktion/produktion) i de radikalfeministiska analyserna och som samtidigt skulle ge utrymme för historisk förändring. Hon tog här fasta på begreppet patriarkat men gav det ett annat innehåll, samt hävdade att teorin om patriarkatet skulle ses som ett komplement till (hennes tolkning av) den marxistiska klassteorin. Patriarkatet definierades som "a set of social relations between men, which have a material base, and which, though hierarchical, establish or create interdependence and solidarity among men that enable them to dominate women."⁷ Den materiella basen stod enligt Hartmann att söka i männens kontroll av kvinnors arbetskraft. I hennes konkreta diskussion av kapitalismens framväxt blir det patriarkatet som förklarar att kvinnans underordning består. Jag har själv i ett annat sammanhang och tillsammans med några andra forskare kritiskt diskuterat denna och andra patriarkats-teorier och skall inte upprepa hela den kritiken här,⁸ utan endast peka på två aspekter som är av betydelse i min fortsatta argumentation. Den ena rör definitionen av patriarkatet som en relation mellan män, vilket leder till en ganska konspiratorisk tolkning av den historiska utvecklingen, där kvinnorna inte tilldelas någon aktiv roll. Den andra aspekten gäller förmedlingen mellan teoretiska antaganden och historisk analys. Hos Hartmann ses denna som oproblematiserad och direkt. Agenterna bli strukturerarnas bärare, deras agerande förklaras med de teoretiska antaganden om strukturerarnas drivkrafter.⁹ Här ges inga andra riktlinjer för hur den historiska analysen skall utföras – det är min poäng.

Heidi Hartmann inkluderar sexualiteten i sin förståelse av patriarkatet i så måtto att kontrol-

len av kvinnors sexualitet ses som ett medel för att upprätthålla männens kontroll över kvinnors arbetskraft. Men patriarkatets yttersta grund söks inte i sexualiteten utan, på klassiskt marxistiskt vis, i arbetet. Andra tvåsystemteoretiker har i stället hållit fast vid det radikalfeministiska antagandet om att kvinnoförtrycket har sin grund inte i produktionen utan i reproduktionen i någon mening. Till dessa hör statsvetaren Anna G. Jónasdóttir.¹⁰ Hon förespråkar vad hon kallar "en relativ tvåsystem-teori" och har som ambition att utveckla en historiematerialistisk teori om "det specifika produktions-sätt (och reproduktionssätt) som innefattar kvinnor och män som sociokulturella, d v s livsproduktiva varelser". Denna teori ser hon som sidoställd Marx' teori om klasserna och produktionen av livsförnödenheter, den har en annan bas och utgår i från sexualiteten i stället för arbetet. Teorin syftar till att "definiera och förklara den föränderliga mansdominansen i detta produktions-sätt och dess reproduktiva mekanismer".¹¹ Till skillnad från Heidi Hartmann ser Jónasdóttir patriarkatet som en relation mellan män och kvinnor och inte enbart som en relation mellan män. Jónasdóttir problematiserar också frågan om förmedlingen mellan teoretiska antaganden och konkret analys. Hennes lösning på detta problem, d v s kontrasten mellan teorins abstraktioner och verklighetens mångfald och komplexitet, är ett åtskiljande mellan olika analysnivåer, där begreppet "könssystem" (hon använder inte det begreppet) hänförs till en hög abstraktionsnivå och inte ses som direkt överförbart på den konkreta analysens plan. Jónasdóttir avvisar således enkla deduktiva förklaringar. Hon förespråkar i stället utvecklandet av delteorier som kan vara användbara på den konkreta analysens nivå. Men dessa har, menar hon, "inte något förklaringsvärde på basnivån".¹²

Livsskapandets betydelse

Jag tror att det ligger mycket i Jónasdóttirs framhållande av livsskapandets betydelse för könsrelationernas utformning, men jag ställer mig tveksam till hennes ambition att utveckla en ny och kompletterande basteori. Jag tror inte att vi på en abstrakt teoretisk nivå kan urskilja en för dessa relationer inneboende dynamik, utan att det är först genom konkret analys som vi kan få grepp om dynamiken.

Därmed inte sagt att vi skall avstå från teoretisk diskussion. Men på en abstrakt nivå menar jag att det mer rör sig om ett klargörande av vissa mer fundamentala antaganden om hur samhällen fungerar och är organiserade – här kommer t ex antagandet om livsproduktionens betydelse för könsförtrycket in, liksom antaganden om relationen människa/samhälle, definitioner av makt och förtryck etc – än om att formulera en "sann" teori.¹³ Vad jag tycker saknas i teoridiskussionen inom kvinnoforskningen är förmedlingen mellan de teoretiska – mer eller mindre utvecklade – antagandena och den konkreta analysen (teoretiskt och metodiskt).

Yvonne Hirdman har med inspiration från bl a den poststrukturalistiska kritiken förespråkat att vi överhuvudtaget skall överge teorifrågan i betydelsen sökandet efter en materiell bas i någon mening. Hon vänder sig mot tanken att "ett generellt förtryck måste ha en generell förklaring" och fortsätter "Vi måste ... lämna 'ursprunget' därhän; vi måste inse att ursprunget är helt ointressant, trots att där säkerligen fanns en uppdelning av göranden mellan kön och tänkande om kön, som en urprincip för ordning."¹⁴ I stället för att fastna i teorier om ursprung förespråkar Yvonne Hirdman en utveckling av det systembegrepp som hon menar finns implicit i den feministiska teoridiskussionen. Hon väljer begreppet genussystem för att beteckna den samhälleliga könsstruktureringen och menar att vi skall ta vår utgångspunkt i systemet i funktion. Hon urskiljer två bärande logiker i detta system - dikotomin, isärhållningen (manligt och kvinnligt bör inte blandas) och hierarkin, mannen är normen – där den förra legitimerar den senare. Hon skriver. "...ju kraftigare som isärhållandet mellan könen verkar/fungerar, ju självklarare, ju mer legitim, ju mindre ifrågasatt blir den manliga normens primat. ... Själva genussystemets strukturalistiska idé är att visa på den reproducerande kraften: det är som det är för att det var som det var."¹⁵

Själva frågan om det är kontrollen över arbetet eller över livsskapandet, eller både och, som utgör kvinnoförtryckets teoretiska bas förkastas således av Yvonne Hirdman. Hur förhåller hon sig då till den andra frågan jag tagit upp ovan, den om förbindelsen mellan teoretiska antaganden och konkret analys. Här menar hon att ett synsätt som inte är inriktat på frågan om "vad som genererar den manliga normen" utan

i stället frågar hur systemet upprätthålles, är mer fruktbart därigenom att den frågan är möjlig att bryta ned. "Hur ser de isärhållande logikerna ut inom det eller det området? Hur har isärhållandets logiker legitimerats? Vilka sociala, ekonomiska, kulturella och psykologiska faktorer är det som har underlättat isärhållandet? Vilka har varit behjälpliga i isärhållandets alla praktiker? Och hur har den manliga normens princip (lag, logik) stått i förhållande till isärhållningen?"¹⁶ Huruvida man ser denna operationalisering som fruktbar är naturligtvis avhängigt av om man accepterar själva grundpremisen i hennes modell, nämligen att sociala processer kan analyseras i systemtermer. Yvonne Hirdmans sätt att förhålla sig till den konkreta analysen har i detta stora likheter med Heidi Hartmanns – båda laborerar i sina analyser med olika system och interaktionen dem emellan. Heidi Hartmann talar om det kapitalistiska (i princip könsneutrala) och det patriarkala systemet. Yvonne Hirdman talar i sin historik över den svenska välfärdsstaten om tre system: det ekonomiska/industrikapitalistiska systemet, det politiska/demokratiska systemet och genussystemet. De två förra systemen representerar en könsintegrerande logik och genussystemet en segregande.¹⁷ I båda fallen ses underordningen som en effekt av systemimmanenta behov – om än av olika karaktär.¹⁸

Själv vill jag vrida frågan på ett annat sätt bort från systemtänkandet och närmare aktörerna och det historiskt specifika. Detta är också en ambition i det poststrukturalistiska tänkandet, som följer av kritiken mot essentialistiska förklaringar. Denna kritik delar Yvonne Hirdman. Men medan poststrukturalismen driver denna kritik till sin spets och tar utgångspunkt i mångfalden, olikheter och föränderlighet väljer hon i stället att återknyta till en systemteoretisk tradition. Härmed undviker hon den poststrukturalistiska relativismen, men ställs, enligt min uppfattning, inför andra problem, inte minst när det kommer till frågan om förändring.

Jag skall i nästa avsnitt titta litet närmare på hur Yvonne Hirdmans systemmodell respektive Joan Scotts poststrukturalistiska alternativ förhåller sig dels till frågan om hur genusordningen reproduceras dels till frågan om betingelserna för förändring av denna ordning. Eftersom Yvonne Hirdman delvis är inspirerad av Joan Scott finns här flera likheter, men också intressanta skillnader.

Yvonne Hirdman förespråkar att vi skall inrikta oss på processer, på systemet i funktion. Joan Scott har på liknande sätt avvisat sökandet efter ursprunget eller de enkla förklaringarna. Hon skriver: "Instead ... we have to conceive of processes so interconnected that they cannot be disentageld ... We must ask more often how things happened in order to find out why they happened.." ¹⁹ Men hur skall vi då gå till väga i analysen av dessa processer?

Vi skall utgå från kategorin "gender", skriver Joan Scott, och definierar begreppet på följande vis: "Gender is a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes" och hon lägger till detta en maktaspekt: "and gender is a primary way of signifying relationships of power." ²⁰ Tonvikten ligger här på det meningsskapande. Kvinnans ställning är inte i någon direkt mening en effekt av vad hon gör, utan en effekt av den innebörd hennes aktiviteter får genom konkret social interaktion, hävdar Joan Scott med hänvisning till Michelle Rosaldo. ²¹

När det gäller definitionens förra del urskiljer Scott fyra interrelaterade nivåer: De kulturella symbolernas, de normativa begreppens, politikens, de sociala institutionernas och organisationernas, och slutligen den subjektiva identitetens nivå. Den historiska forskningens uppgift är att undersöka relationerna mellan dessa olika aspekter och, framhåller Joan Scott, denna modell är inget specifikt för studiet av könsrelationerna utan kan användas för att diskutera "class, race, ethnicity, or for that matter, any social process". ²² Scott menar själv att hennes teoretiska poäng rör definitionens andra del, dvs att gender är ett grundläggande sätt att beteckna (signify) maktrelationer. Hur definitionens två delar (rörande sociala relationer å ena sidan och makten å den andra) hänger ihop förblir dock för mig oklart. Scott skriver på ett ställe att förändringar av de sociala relationerna alltid svarar mot förändringar i maktens uttryck (representations of power), men att förändringsprocessen inte nödvändigtvis går i enbart den ena riktningen. ²³

Om jag har förstått det rätt så är det denna koppling som YH efterlyser, dvs hur vi skall förstå den manliga makten i förhållande till en social praktik. ²⁴ Hon lägger till skillnad från Scott fram en förklaring, men på systemnivå, utifrån en för systemet antagen logik. I hennes modell upprätthålles den manliga makten genom att könen hålls isär. Om könen blandas

ifrågasätts också den manliga makten. Blir vi då hjälpta i vår historiska analys av att fokusera på isärhållningen (på olika nivåer som även Hirdman laborerar med). Jag tycker inte det, men det kanske är för att jag inte vill ha en förklaring i systemtermer utan en historiskt förankrad teoretisk förklaring. Men jag menar också att Yvonne Hirdman får problem när hon applicerar sin modell på ett empiriskt material, problem som bottnar i att hon avfärdat frågan varför och därmed avstått från att klargöra de teoretiska premisserna för den historiska analysen. För den konkreta historiska analysen ges inga andra riktlinjer än de i modellen givna angående isärhållning och manlig normering, varför de konkreta historiska förklaringarna får ad-hoc karaktär. Ett exempel får illustrera. När Yvonne Hirdman analyserar hur genussystemet lever vidare på 30-talet, trots starka könsintegrerande tendenser i framförallt det politiska systemet, menar hon att grunden till detta skall sökas på arbetsmarknaden. "... underordningens motor ... flyttade över till arbetsmarknaden. På arbetsmarknaden var det alljämt legitimt att hävda den manliga normens primat". ²⁵

Kanske var det så, men varför? Och vad är det som gör att man här, och inte i de teoretiska resonemangen, kan peka ut en förklaringsfaktor som viktigare än andra? Jag skulle för min del vilja hävda att vi inte på den konkreta nivån, lika litet som på en högre abstraktionsnivå, kan urskilja enfaktorförklaringar, utan att det här är fråga om ett komplext samspel av dominerande värderingar och normsystem, av faktiska livsvillkor och handlingsmönster – ett samspel som riskerar att döljas om verkligheten pressas in i slutna kategorier och system.

Yvonne Hirdman polemiserar, inspirerad av bl a Joan Scott, mot att vi kan hitta en generell enkel förklaring till könsrelationernas utformning, men det är inte enbart en-faktorförklaringar som avvisas utan substantiella teoretiska förklaringar överhuvudtaget. Frågan här är vad vi menar med teori egentligen. Joan Scott väljer t ex att polemisera mot ganska osofistikerade och grova teoriansatser, t ex en viss typ av enkel reduktionistisk marxism eller radikalfeminism. Och både hos Joan Scott och Yvonne Hirdman tycker jag mig finna en sammanblandning mellan förklaringar i termer av ursprung (när en gång i tidernas gryning osv) och teoretiska förklaringar på en hög abstraktionsnivå. De sistnämnda behöver inte alls vara enkla och de

behöver inte, med Yvonne Hirdmans ord, karaktäriseras av "enhetsförståelsens totalitära anspråk". När jag talar om behovet av ett klargörande av våra teoretiska premisser rör det sig om mer övergripande vetenskapsteoretiska ställningstaganden och om historiesyn, t ex synen på förhållandet struktur/aktör. Även om våra teoretiska utgångspunkter är implicita eller lösliga så finns de där och styr vårt sätt att fråga och ställa problem. Inom kvinnoforskningen liksom inom övrig forskning finns här skiljelinjer som är viktiga att synliggöra för en fortsatt utveckling av teoridiskussionen.

En central punkt i dagens debatt och i kritiken av enkla universella förklaringar till kvinnors underordning är, som jag ser det, betoningen av att makten är flerdimensionell och verkar på olika nivåer. Poststrukturalismen har hjälpt till att synliggöra vetenskapens beroende av samtidens myter, begrepp och förståelseramar, men om vi inte ansluter oss till uppfattningen att människan är totalt bestämd av en samhällelig diskurs måste vi här gå vidare med ambitionen att formulera någon sorts helhetsförståelse av hur kön och samhällsorganisation hänger i hop. Jag tror själv att det fortfarande finns mycket sprängstoff i en forskning som strävar efter att se sexualitetens och födandets roll i samhällets uppbyggnad, och att vi bör försöka hålla perspektiven öppna och sträva efter nya begrepp för samhällsförståelsen som kan överbrygga tidigare dikotomier och förenklingar.²⁶

Historisk förändring

Hur kan någon som helst förändring komma till stånd om kön är så invävt i alla samhälleliga institutioner, i språket, i maktutövningen? Joan Scotts svar på denna fråga är konkret och hon betonar att förändringen kan initieras på olika plan: "Massive political upheavals that throw old orders into chaos and bring new ones into being may revise the terms (and so the organization) of gender .... Demographic crisis, occasioned by food shortages, plagues, or wars may have called into question normative visions of heterosexual marriage ... Shifting patterns of employment may lead to altered marital strategies ... The emergence of new kinds of cultural symbols may make possible the reinterpretation ... of oedipal story."²⁷ Yvonne Hirdman svarar också konkret och förlägger möjligheterna till förändring till "extrema historiska perioder:

både av ekonomisk knapphet och kris, krig (segdragna, inte korta och framgångsrika), men också i perioder med snabbt uppkommet överflöd."²⁸ När det gäller den följdfråga som måste ställas, nämligen vad som bestämmer förändringens utseende och riktning ger Scott och Hirdman något olika svar.

Enligt Scott är det politiska processer som bestämmer resultatet, politiska i vid mening och i betydelsen att "... different actors and different meanings are contending with one another for control."²⁹ Dessa processer, fortsätter hon, kan endast bestämmas specifikt historiskt. Och här återknyter hon igen till sin poststrukturalistiska utgångspunkt att "man" och "kvinna" är konstruerade kategorier, på samma gång tomma och överflödande (overflowing). Här återkommer dock den oklarhet hos Scott, som jag tidigare påtalat, om förhållandet mellan det hon benämner politisk diskurs och de faktiska förhållanden människor lever under. Trots att hon betonar vikten av den kontextuella analysen framstår det i bland som om denna diskurs svävade fritt.³⁰ Så t ex i den uppsats där hon kritiskt granskar E P Thompsons klassbegrepp, där hon polemiserar mot uppfattningen att det går att fastställa existensen av objektiva, materiellt förankrade, intressen. Som alternativ förespråkar hon en fokusering på hur identiteten skapas i den politiska diskursen: "The question turns away from consciousness to the organization of representation, to the context of politics of any specified representational system. Identity becomes not a reflection of some essential reality but a matter of political allegiance."³¹ Detta är dock ett program som hon avviker från i sina konkreta analyser, där diskursen alls inte svävar fritt utan ofta kopplas till den verklighet som Scott gärna sätter citationstecken kring i sina mer teoretiska resonemang.

Yvonne Hirdman noterar själv att hennes system-modell, med dess betoning på de systemgenererande krafterna, är problematisk när man kommer till frågan om förändring. Med risk för att, som hon skriver; "riva sönder den strukturalistiska grundidén" tar hon därför upp som en förutsättning för förändring att det finns "två längtor i människobrösten": frihetens och symbiosens.³² På ett annat ställe talar hon om könens trots allt fundamentala likhet - de biologiska könsskillnaderna till trots. Denna längtan efter frihet och denna likhet utgör själva grunden för en förändring av genusysteme-

met enligt YH.³³ Givet detta kan under vissa betingelser genussystemets logik upphävas.

Medan denna diskussion om "längtor", behov eller intressen tidigare inom kvinnoforskningen gärna förts i termer av kvinnors objektiva behov eller intressen – utifrån en mer eller mindre essentiell definition av kvinnlighet – är det abstrakta, icke könsbestämda allmänmänskliga kategorier hos Yvonne Hirdman. Detta antagande om att vi kan tala om "människan" frikopplad från en kontext ligger, som Linda Alcoff påpekat, egentligen också implicit i poststrukturalisternas postulat att allt är konstruktioner. "For the poststructuralist, race, class, and gender are constructs and, therefore, incapable of decisively validating conceptions of justice and truth because underneath there lies no natural core to build on or liberate or maximize ... underneath we are all the same".³⁴ Härmed har man i själva verket återvänt till det klassiska liberala antagandet som ligger till grund för mycket av modern vetenskap, nämligen att vi kan tala om en abstrakt människa där kön, klass och andra karaktäristika blir ointressanta. Det är ju just den föreställningen som kvinnoforskningen velat utmana!

Jag skulle för min del vilja förespråka att en sådan här diskussion – om behov, längtor, intressen eller vilket begrepp vi väljer – fördes mera konkret historiskt. Våra val som historiska personer är ju inte fria, vårt handlingsutrymme är begränsat. Om vi tittar på kvinnors situation i det framväxande industrisamhället så tror jag att det karaktäristiska för kvinnor är att de i större utsträckning än män lever i motsägelsefulla situationer där olika behov eller längtor kommer i konflikt. I ett sådant perspektiv blir det inte längtan efter frihet eller likhet i sig som fokuseras utan motsättningar mellan olika behov relaterat till en viss samhälllig kontext.

Är kvinnoförtrycket universellt?

Jag instämmer i Yvonne Hirdmans implicita kritik av poststrukturalismen för dess brist på diskussion av kopplingen mellan makt och social praktik. Men jag känner mig inte övertygad om att hennes alternativ, med en återgång till ett funktionalistiskt systemtänkande, är den mest fruktbara framgångsvägen för kvinnoforskningen. Det som jag ser som poängen i det poststrukturalistiska synsättet, så som det formulerats av Joan Scott, är å ena sidan problematiseringen av relationen språk/ "verklighet", vilket

är av betydelse såväl i den vetenskapliga analysen som i synen på vår egen verksamhet som forskare.³⁵ Å andra sidan leder synliggörandet av kvinnors skilda verkligheter, att vi inte kan tala om ett entydigt och universellt kvinnoförtryck. Men samtidigt finns i detta en risk för en total relativism. Antagandet om existensen av ett kvinnoförtryck är ju kvinnoforskningens grund. Förnekar man detta rycker man också bort grunden för sitt existensberättigande. Som Margareta Lindholm så väl formulerat det: "Feministisk forskning kanske kan, eller till och med bör, överge 'kvinnan' ... som utgångspunkt och riktmärke .... Men den kan inte överge kvinnorna."³⁶ Hon pekar på risken att man med en postmodernistisk utgångspunkt fastnar i den "manliga samtalsordningen". På liknande sätt har Gro Hageman betonat vikten av att skilja mellan begreppen vi väljer för att ordna verkligheten och själva den fysiska verkligheten. "En ting er å fastslå at kjønnsdikotomien spiller en sentral rolle som en strukturell betingelse for de historiske aktørerne. ... En helt annen ting er det å fastslå hvordan kvinnelige, henholdsvis mannlige, mennesker faktisk er, slik vi treffer dem i en historisk kontekst".³⁷ Just för att synliggöra innehållet i det förenklade och stereotypa begreppet kvinna, som finns i samhället såväl som i vetenskapen, tror jag att dekonstruktionen som metod med dess ambition att synliggöra inkluderingar, uteslutningar, förutsättningar och tystnader kan vara mycket fruktbar. Ett gott exempel här är Joan Scotts diskussion av EP Thompssons klassbegrepp. Men när det gäller rekonstruktionen av människors faktiska liv och agerande tycks det mig som man här stannar på en oproblematiserad, berättande och beskrivande nivå.

I sin diskussion av hur genussystembegreppet skall kunna operationaliseras inför Yvonne Hirdman begreppet genuskontrakt. Hon konstaterar att dessa kan variera mellan olika samhällshälsklasser samt talar om en historisk gränsstrid, om "trätor om kontraktets finstiltarader."³⁸ Därmed öppnas systemet upp, men innebörden av detta kontraktbegrepp blir för mig oklar, vilket jag tror hänger samman med att såväl genussystemets logiker som kvinnors intressen definierats a priori och abstrakt. Ann-Cathrine Åquist har i en kommentar till Hirdmans artikel också satt ett frågetecken inför hennes användning av systembegreppet och framhållit betydelsen av att skilja mellan system och struktur. I anslutning till Giddens ser hon

strukturen som något som "formar och ordnar (ej determinerar) relationer mellan de handlande individerna". Hon efterlyser en teori som kan knyta begreppet gender till en struktur i denna mening och förespråkar en återgång till och vidareutveckling av patriarkatsteorin.³⁹ Även om jag också efterlyser en problematisering av frågan varför, är jag som framgått tveksam till försöken att utveckla en separat teori om könsrelationerna. Ann-Cathrine Åquist aktualiserar dock i sin artikel viktiga och grundläggande frågor rörande vad vi menar med begrepp som struktur, system och aktör - frågor som jag också ser det som mycket angeläget att vi inom kvinnoforskningen tar tag i.

Handlingsinriktat perspektiv

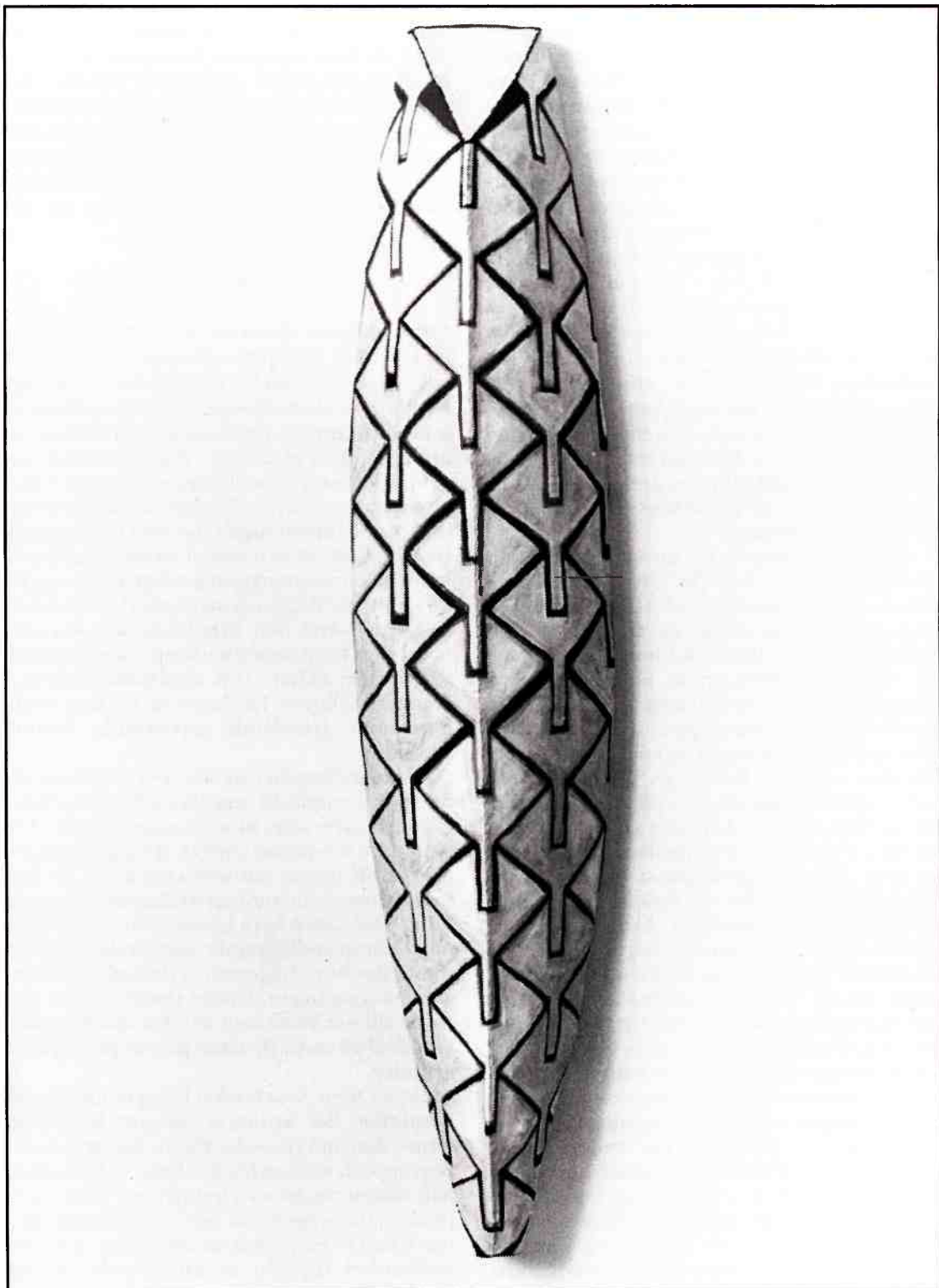
Den omfattande diskussion som länge förts inom andra forskningsområden kring frågan om förhållandet aktör/struktur och de olika försök som gjorts att formulera teorier med utgångspunkt från handlande, praktik etc har, som R W Connell påpekat, hittills satt föga spår i den teoretiska diskussionen inom kvinnoforskningen.⁴⁰ I svensk debatt har bl a Johanna Esseveld förespråkat ett sådant alternativ.⁴¹ Jag skall här kortfattat återge några försök att med hjälp av ett handlings-baserat och mer historicerande perspektiv ta fatt i några av de problem dagens kvinnoforskning hamnat i.

Filosofen Linda Alcoff har skisserat ett sådant alternativt synsätt som hon ställer i kontrast till de två huvudinriktningar hon menar finns inom dagens kvinnoforskning: den kulturella feminismen och poststrukturalismen.⁴² Det är en uppdelning som svarar mot den uppdelning Sandra Harding gör mellan ståndpunktsteoretiker och postmodernister, där de förra tar sin utgångspunkt i en essentiell kvinnlighet medan de senare förnekar existensen av en sådan.⁴³ Linda Alcoff för fram den gängse kritiken mot dessa båda riktningar: ahistoricism, universalism i det ena fallet och relativism i det andra. När det gäller den sistnämnda riktningen gör hon en intressant poäng då hon påpekar att poststrukturalismens förkastande av biologisk determinism ingalunda innebär att de mänskliga subjekten ses som obestämda, utan snarare som överbestämda (overdetermined) eller konstruerade av en social diskurs och/eller kulturell praktik. Alcoffs huvudinvändning mot poststrukturalismen rör just detta att individens inte ges något manöverutrymme. "In their

defense of a total construction of the subject, post-structuralists deny the subject's ability to reflect on the social discourse and challenge its determinations."⁴⁴

I sitt försök att formulera ett alternativ förespråkar hon ett historiskt och mer aktörs- och handlingsinriktat perspektiv där utgångspunkten är begreppet identitet. Det går, menar hon, att urskilja en subjektiv identitet som inte bottnar i essentialism, men som inte heller är totalt överbestämd av samhälleliga strukturer, det må vara diskurser eller praktiker. Denna subjektiva identitet vill hon med bl a Theresa Lauretis relatera till individens personliga erfarenheter och praktik. "Gender is not a point to start from in the sense of being a given thing but is, instead, a posit or construct, formalizable in a nonarbitrary way through a matrix of habits, practices, and discourses. Further, it is an interpretation of our history within a particular discursive constellation, a history in which we are both subjects of and subjected to social construction."⁴⁵

Ett centralt problem inom de senaste årens teoretiska debatt inom kvinnoforskningen har varit hur man i analysen skall hantera variationerna kopplade till klass, etnicitet etc. inom kvinnokollektivet. Ett sätt att lösa detta har varit att man i stället för att tala om en universell genusordning talat om flera genusordningar. Dilemmat här är, som Linda Gordon påpekat, att man ändå håller fast vid könsskillnaden som primär utgångspunkt i den konkreta analysen. Hon skriver: "Part of our task must be to recognize the usefulness of gender as a universal spectrum for categorization and analysis without expecting that there actually exists any such thing as pure male or female gender in the world".⁴⁶ Genom att utgå från den renodlade könsskillnaden skymmer den komplexa verkligheten och därav komplexa identiteten, menar hon. I stället bör man utgå från hur människor verkligen handlar - där det inte finns vattentäta skott vare sig mellan "genusordningar" eller mellan dessa och andra ordningar. Vad som skymmer är inte minst relationen mellan kvinnor, försätter hon, och konkretiserar: "For example, it is not adequate to teach or write about African-American women as having patterns of work, family, childbearing, and child raising that are different from those of white Americans. The African-American patterns arose in the context for relationship to whites, relations including exploitation, domination, fear and

Anita Wohlén: Ljust vittne. Foto: Anders Eliasson

exclusion, for examples. The context also includes specifically relations with white women – as employées, as other workers, as suppliers of cheap food, as sales clerks. Difference often implies separation, but these relationships frequently involved proximity, involvement”.⁴⁷

Alcoff diskuterar också i termer av komplexa identiter och introducerar begreppet positionality för att ytterligare tydliggöra sin ståndpunkt. Poängen med hennes begrepp ser jag i det att det ger möjligheter både att synliggöra en komplex verklighet – där vi är definierade utifrån olika ”egenskaper” (som kvinna, av viss nationalitet, tillhörande ett visst samhällsskikt etc) i förhållande till andra – och framhåller individens valmöjligheter, visserligen inom givna ramar men där handling aldrig kan ses som förutbestämd utan innefattar reflektion och överväganden. Härmed relativiseras identitetsbegreppet, identiteten definieras i tid och rum, samtidigt som individens roll i skapandet av strukturer betonas.

Cynthia Cockburn, för att ta ytterligare ett exempel, för i sin bok ”Brothers. Male Dominance and Technological Change” ett intressant resonemang angående frågan om drivkrafterna bakom historisk förändring som ligger i linje med detta synsätt, med betoning på komplexitet och motsättningar. Hon för diskussionen på ett individplan: det är individen som upplever dilemman, det är individen som handlar och som förändrar. Själva mekanismen bakom förändringar i idéer eller praktik menar hon att man skall söka i motsättningar, mellan olika idéer och mellan ideologi och praktik. När motsättningarna blir för starka finns betingelser för en förändring, på idé- och/eller handlingsplanet. Även om människors handlingsutrymme är begränsat och beroende av deras sociala position – klass, kön, ålder, ras etc – kan inte handlandet ses som bestämt av strukturella förhållanden i någon enkel mening eftersom människors liv ofta just präglas av motsättningar. ”... these material circumstances can never be totally determinant because they suggest conflicting meanings.”⁴⁸

Ett sådant här perspektiv har, enligt mitt sätt att se, flera fördelar. Det anvisar en väg att förena ett struktur- och aktörsperspektiv genom att peka på att strukturen inom sig också bär förutsättningar för förändring samt att denna potentiella förändring sker genom människornas val (naturligt vis inte fritt) och agerande. Förändring framstår därmed inte

som ett resultat av yttre påverkan i första hand utan som en process där människorna är en del av strukturen, komplext bestämda utifrån en position i en större samhällelig kontext. Jag skall avsluta den här artikeln med att diskutera ett konkret forskningsproblem, nämligen hur man skall närma sig frågan om kvinnorörelsen och kvinnors politiska strategier, och därmed försöka konkretisera det perspektiv jag här antytt.

Kvinnors politiska strategier

Genussystemet såsom det definieras hos Yvonne Hirdman har som utgångspunkt att det är olikheten/åtskillnaden mellan könen som upprätthåller underordningen.⁴⁹ Av detta följer att underordningens upphävande förutsätter ett upphävande av olikheten – feminismens strategi blir detsamma som likhetens strategi. I sina konkreta analyser av kvinnorörelsens utveckling har Hirdman utgått just från begreppsparret likhet/sårart och menat att de socialdemokratiska kvinnorna ganska tidigt anslöt sig till en särartsideologi samt att den fortsatta utvecklingen av såväl den socialdemokratiska som borgerliga kvinnorörelsen kan ses som en pendling mellan likhets- och säraltsalternativen.⁵⁰ Härmed anknyter Hirdman till en lång tradition inom framförallt amerikansk kvinnoforskning.

Två frågor inställer sig här. För det första om det går att empiriskt urskilja två distinkta linjer i det här avseendet inom kvinnorörelsen. För det andra om denna aspekt, dvs ställningstagandet till frågan om kvinnans natur, är den mest relevanta faktorn att strukturera analysen kring. Den sista frågan hänger i sin tur samman med mer grundläggande antaganden om vad som är de viktiga frågorna överhuvudtaget inom kvinnoforskningen. Under senare tid har det riktas alltmer kritik mot den här analysmodellen, såväl på empiriska som på mer principiella grunder.

Karen Offen, som forskat kring feminismen i Frankrike, har kritiserat tidigare forskning, främst den amerikanska, för att den reserverat begreppet feminism för den kvinnorörelse som haft likhetsidealet som ledstjärna.⁵¹ Den europeiska erfarenheten är helt annorlunda, menar Karen Offen, och feminismen inte alls med självklarhet kopplad till ett abstrakt likhetsideal. Tvärtom menar hon att den europeiska feminismen snarare har haft ett antagande om

kvinnans särskilda natur som utgångspunkt. Men hon är även kritisk mot dikotomin som sådan. I stället för likhet och särart vill hon införa begreppen "individual" och "relational" feminism, som hon inte ser som två distinkta linjer inom den feministiska rörelsen utan som två förhållningssätt som kan finnas såväl inom samma rörelse som hos en och samma person. Även om Karen Offen kritiserar dikotomin likhet/särart håller hon ändå fast vid en av premisserna för modellen, nämligen att det går att innehållsligt och abstrakt bestämma någon typ av gemensamt kvinnointresse. Feminismens kärna blir för henne ytterst det specifikt kvinnliga i någon mening. När Ellen Dubois tillskriver henne ett antagande om "a monolithic female experience of difference that is unmediated by ideology, politics, or male-dominated society",⁵² förnekar hon visserligen att hon skulle utgå från en universell, ahistorisk kvinnlighet men hävdar ändå att det går att utskilja en kvinnlighet, och därav feminism, som är historiskt bestämd. Hon skriver att hon har dragit sina slutsatser från "historical societies, however, where religion, ideology, politics, economics and maledominated institutions have shaped female experience in remarkably similar ways."⁵³

Karen Offens perspektiv i den här frågan rymmer en ambition att komma bort från universella begrepp och ge utrymme för historisk variation, men utgångspunkten tas ändå i det gemensamma. De varierande levnadsvillkoren och hållningarna inom kvinnokollektivet förblir oproblematiserade och oförklarade. I stället för att sträva efter att synliggöra dessa variationer och motsättningar avslutar Karen Offen sin artikel med en vacker, men knappast realistisk vision av en feminism som överbrygger alla motsättningar. En vision som samtidigt som den uppmanar kvinnor till att solidariskt bekämpa sitt gemensamma förtryck är anpassad till olikheter och skiftande behov inom kvinnokollektivet. "Such a vision must be capacious enough to include the concerns of women who are married as well as women who are single, women who are mothers as well as women who do not choose motherhood, and women whose most important relationships are with other women. It must speak to poor women as well as wealthy women and to women of various ethnic backgrounds and religious persuasions. It must also include men whose self-concept is not rooted in domination over women."⁵⁴ Hitills

har ju kvinnor inte i någon större utsträckning kunnat enas över klassgränser och andra gränser och vilka förutsättningarna är för att detta skulle ske i framtiden ger Offen inget svar på.

Karen Offens artikel väckte kritik från olika håll. I ett genmäle på denna kritik vänder sig Offen mot den postmodernistiska tendens som hon menar är förhärskande vid vissa amerikanska universitet, vilken hon menar leder till en total pluralism, "displacing earlier discussion of differences between the sexes by acknowledgement of profound differences among individual women themselves".⁵⁵ Här ställs två perspektiv emot varandra som oförenliga: å ena sidan ett perspektiv som fokuserar på skillnader mellan män och kvinnor och å den andra ett som fokuserar skillnader mellan kvinnor. Men behöver de utesluta varandra? Joan Scotts kritik av det dikotoma tänkandet i allmänhet och begreppsparet likhet/särart i synnerhet utgör, tycker jag, ett lovvärt försök att få med båda dimensionerna.

Joan Scott framhåller liksom Offen det faktum att det sällan är möjligt att enkelt placera in feministers argument i den ena eller den andra kategorin. Hon skriver: "There are moments when it makes sense for mothers to demand consideration for their social role, and contexts within which motherhood is irrelevant to women's behaviour; ...to maintain that womanhood is motherhood is to obscure the differences that make choice possible."⁵⁶ Oppositionsparet likhet/särart, uttrycker därför en falsk motsättning, menar Joan Scott. Genom att hävda att alternativet till särart (sexual difference) är likhet, genom att placera kvinnan i en allmän "mänsklig" kategori, förlorar vi ur sikte såväl olikheter inom kvinnokollektivet som den kvinnliga erfarenheten. "It is not sameness or identity between women and men that we want to claim, but a more complicated historically variable diversity than is permitted by insisting that male and female are antithetical categories, a diversity that is also differently expressed for different purposes in different contexts."⁵⁷ Likhet eller särart är ett omöjligt val, i stället bör vi lägga tonvikten på olikheter, menar Scott, och formulerar en lösning på "olikhetens dilemma" (difference dilemma) i två steg. För det första en systematisk kritik av hur den kategoriska åtskillnaden fungerar, de hierarkier den skapar, och ett förnekande av dessa som "sanna". Detta förnekande skall dock inte ske i termer av likhet (equality) i betydelsen likadan

(sameness) eller identisk utan, och det är det andra steget, som en likhet grundad på skillnader, skillnader som ifrågasätter varje fixerat binärt oppositionspar.⁵⁸

Jag vill gärna vidareutveckla vissa av de tanke-trådar som finns hos Offen och Scott, men utifrån något andra utgångspunkter. Mitt ställningstagande i den här frågan är grundat i min egen forskning om den tidiga svenska kvinnorörelsen, särskilt den socialdemokratiska. När jag inledde denna forskning fanns sannolikt problematiken likhet/särart med som en implicit förutsättning, men i min slutliga analys kom jag snarast att ta avstånd från denna dikotomi. Min analys av de socialdemokratiska kvinnornas självbild och politiska handlande kom snarast att betona variationer och motsättningar. Visserligen menade jag att man kan urskilja två synsätt eller tankemönster i den officiella socialdemokratins hållning till kvinnan och kvinnofrågan som just byggde bl a på olika ställningstaganden till frågan om likhet eller särart. Å ena sidan finner vi den teoretiska socialismens abstrakta likhetsideal som bortser från de skillnader som de facto finns mellan könen och å andra sidan det hemmafruideal som efterhand kom att bli rådande som snarare byggde på ett antagande om att det rädde en absolut åtskillnad mellan könen – både avseende natur och ställning i samhället. Men jag menade att denna konstruktion skapades i, om man så vill, "en manlig diskurs".⁵⁹ Även om kvinnorna också förhöll sig till och i bland aktivt deltog i denna diskurs på dess villkor så menar jag att vi med hjälp av denna dikotomi inte kan göra en meningsfull analys av kvinnornas idéer och handlingar. Tudelningen var snarare den fond mot vilken kvinnorna agerade – inga andra alternativ tillåtna.⁶⁰

När jag gjorde en konkret analys av de socialdemokratiska kvinnornas idéer och handlande upplevde jag inte särart-likhetsdimensionen som det särskiljande och mest intressanta. Jag fann inget enhetligt mönster i deras ställningstagande och agerande. Möjligtvis skulle man kunna säga att alla sannolikt på ett mycket allmänt plan omfattade en idé om olikhet mellan könen – men en sådan iakttagelse hjälper oss inte att förklara de varierade ställningstaganden och strategier som framkom i den praktiska politiken. De socialdemokratiska kvinnornas agerande vid denna tid ter sig nämligen ganska motsägelsefullt. Man agerade å ena sidan ofta kraftfullt för likställighet på arbetsmarkna-

den, t ex då man krävde lika lön eller avvisade särlagar för kvinnor på arbetsmarknaden, å andra sidan uttalade man ofta en önskan om att bevara modern för hemmet. Parallellt med att man i sin tidskrift *Morgonbris* publicerar en artikelserie av Clara Zetkin som är mycket långtgående i sina krav på likställighet, finner vi artiklar som glorifierar moderskapet och mer eller mindre framhåller hemmet som kvinnans sfär.

Såväl på en mer övergripande ideologisk nivå som i den praktiska politiken finner vi således motsättningar. Även när vi riktar blicken mot enskilda personers ställningstaganden finner vi en till synes motsägelsefull bild, där antaganden om likhet står sida vid sida om antaganden om särart och där man i bland framhåller solidariteten inom klassen och i bland pekar på ett manligt förtryck.⁶¹

Hur skall då denna motsägelsefulla bild tolkas? Enligt min uppfattning måste den ses i ljuset av hur arbetarkvinnornas verklighet de facto såg ut vid sekelskiftet samt hur den socialdemokratiska kvinnorörelsen var sammansatt. Här kommer klasstillhörigheten i allmän mening in (även om klass som det definierades av arbetarrörelsen var en manlig kategori så tillhörde ju och identifierade sig dessa kvinnor med en viss social kategori) liksom de varierande villkor som rädde för olika kategorier kvinnor när det gällde ekonomisk ställning och familjesituation. Här fanns gifta kvinnor och här fanns ogifta, yrkesarbetande och icke yrkesarbetande, de som hade barn och de som inte hade barn. Framförallt, och särskilt påtagligt vid denna tid, fanns här kvinnor som inte alls stämde med den idealbild som var rådande – den ensamstående, yrkesarbetande modern. Den socialdemokratiska kvinnorörelsen vid denna tid hade att företräda olika kategorier kvinnor med olika omedelbara intressen som kunde komma i konflikt. En höjning av de manliga lönerna kunde komma de kvinnor till godo som levde i stabila familjer med skötsamma män, men för ensamstående mödrar var samma utveckling negativ, deras möjligheter att försörja sig försämrades.

Utgångspunkten för en förklarande historisk analys av kvinnors strategier, om vi har den ambitionen, måste enligt min uppfattning, vara just heterogeniteten inom kvinnokollektivet. Kvinnornas diskussioner handlade inte om huruvida kvinnorna var lika eller olika männen i abstrakt mening – utan om konkreta sociala

relationer, förhållandet till män, barn, arbetsgivare, andra kvinnor etc. Det var utifrån de dagliga livets erfarenheter och upplevda motsättningar – där det framväxande borgerliga samhällets nya typ av särartsideologi naturligtvis var en del – man formulerade sina idéer och sin politik. Kvinnors olikartade villkor gav upphov till olika strategier. Just denna variation och motsägelsefullhet innebar i sig en kritik av den manligt definierade politiken och öppnade den politiska diskussionen för andra frågor, samtidigt som den innebar ett ifrågasättande av det entydiga begreppet "kvinna".

Yvonne Hirdman tar i sin artikel fatt i den viktiga frågan om vad som är människors drivkraft och mål i livet och talar bl a om behovet av både symbios och frihet. I stället för att stanna på denna abstrakta nivå tror jag att man bör gå vidare i denna problematiska och till psykologin anknutna diskussion och försöka konkretisera de livsmål de människor kan tänkas ha haft som vi studerar (såväl i mer handfast materiell mening som mer kulturellt och existentiellt) och sätta dessa i relation till det handlingsutrymme situationen gav.⁶²

När vi analyserar ett material gör vi det naturligtvis inte förutsättningslöst. Vi utgår ifrån vissa antaganden om vad som är betydelsefullt. Jag vill inte helt förneka att dimensionen likhet/särart kan ha varit en viktig dimension för vissa grupper och i vissa situationer, men applicerat på den tidsperiod jag studerat, menar jag att det är ett alltför trubbigt redskap som skymmer andra viktiga skiljelinjer i debatten. Som exempel kan tas Ellen Key, som ofta får stå som huvudrepresentant för särartstänkandet. Visst såg hon som sin mission att predika väsensskillnad mellan man och kvinna, men hon förfäktade samtidigt mycket radikala idéer när det gällde äktenskapet och sexualiteten och kom där i konflikt med såväl manssamhällets dominerande könsuppfattning som med delar av kvinnorrörelsen, såväl den särarts- som den likhetsinriktade. Och var hamnar Frida Steénhoff med sin säregna feminism, som var en kombination av radikal samhällskritik och ett grundläggande ifrågasättande av kategorierna manligt och kvinnligt som de ditills definierats?

Valet att i analysen av kvinnors agerande inte utgå från en abstrakt definition av kvinnors intressen – utifrån antingen ett antagande om olikhet eller ett antagande om likhet – utan från kvinnan som komplext bestämd i en histo-

risk kontext får också metodiska implikationer. I stället för att sträva efter att renodla och att placera in idéer och handlingar i ett förutbestämt schema skapas förutsättningar för ett synliggörande av alternativa, eventuellt motsatta, idéer och handlingsstrategier med grund i de olika lojaliteter och band som den historiska situationen skapar. Cynthia Cockburn för en intressant diskussion angående detta i anknypning till sin intervjuundersökning där hon, utifrån en liknande utgångspunkt, tog ställning för en mycket öppen intervjuform där motsättningar mellan olika uttalanden inte ses som ett problem som skall elimineras, vilket man skulle kunna göra antingen genom att ändå försöka placera in svaret i ett givet schema utifrån en bedömning av vad som var det dominerande eller kanske genom att avvisa utsagan eller personen som alltför oklar. Cockburn skriver: "I tried to see contradictions not as problems to be ironed out, (How shall I decide whether he is saying 'yes' or 'no'), but as the goal of the research. Such elaborations of paradox and confusion are painstaking and often painful. But it is precisely out of the process of bringing such contradictions to consciousness and facing up to illogicality or inconsistency, that a person takes a grip on his or her own fate."⁶³ Och, skulle jag vilja tillägga, det är genom en sådan analys som gränserna för handlingsutrymmet kan bli synliga och en förståelse för varför vissa idéer och tankar inte omsätts i handling kan skapas.

Avslutande kommentar

Jag inledde den här artikeln med att diskutera några försök att med utgångspunkt från en tvåsystemansats teoretiskt frilägga kvinnoförtryckets bas och tog därefter upp två alternativa synsätt där denna fråga valdes bort. Vad jag emellertid saknar i alla dessa försök och som jag velat aktualisera här, är en problematisering av hur den konkreta, för min egen del den historiska, analysen skall utformas. De författare jag tagit upp har "löst" denna fråga på olika sätt: genom att göra en direkt koppling mellan teori eller systemdefinition och den konkreta analysen (Hartmann, Hirdman); genom att skilja olika analysnivåer åt och därmed föra den historiska frågan åt sidan i den abstrakta teoretiska diskussion (Jónasdóttir); genom att upplösa begreppen och acceptera en långtgående relativism (Scott).

Min fortsatta diskussion har snirklat kring de

olika implikationerna av framförallt den post-strukturalistiska ansatsen som den formulerats av Joan Scott och den systemansats som Yvonne Hirdman förespråkat. Det problem i den teoretiska debatten som jag här framförallt velat identifiera är den motsättning som finns mellan antagandet om en generell kvinnlig underordning och de skilda kvinnoverkligheter och i bland motsatta (i konkret mening) kvinnointressen som forskningen alltmer börjat synliggöra. Den väg jag själv valt och vill förespråka är ett perspektiv där vi – i stället för att leta efter den minsta gemensamma nämnaren för kvinnors underordning, vare sig det är i termer av patriarkala strukturer och manligt egenintresse eller i termer av genusystem och dess logiker – ser kvinnor (och män) som handlande subjekt i komplexa, historiska sammanhang. Ett perspektiv som har som ambition att synliggöra såväl variationerna inom kvinnokollektivet som hur kvinnors underordning är kopplad till andra makthierarkier. Jag menar att valet av utgångspunkt får avgörande betydelse för vad vi ser och hur vi hanterar det vi ser och att perspektivet att utgå från de kontextuellt bundna variationerna inte i sig behöver utesluta ett antagande om kvinnlig underordning.

Noter

1. Se t ex *Women and Revolution. A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, ed Lydia Sargent, (Boston 1981), samt för en motsvarande svensk diskussion *Feminism och marxism. En förälskelse med förhinder*, red Gagnetz, Gunnarsson, Göransson, (Stockholm 1986).
2. Se t ex Sandra Harding "Instabiliteten i den feministiska teoribildningens analytiska kategorier", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1987:2-3.
3. Min ambition här är att peka på vad jag menar är problematiskt i dessa typer av förklaringar, inte att återge de ut-

valda författarnas hela perspektiv, därmed finns också en risk att inte göra dem rättvisa. Ofta är vi ju dessutom inte konsekventa i vårt synsätt utan löser kanske de problem som ett visst ställningstagande leder till genom tillägg, som kanske egentligen bygger på antaganden som är oförenliga med vad vi tidigare har sagt. Som Jan Thelander påpekat i den mycket insiktsfulla uppsatsen "Historia, teori och kunskapsutveckling. Om frågandet konst i forskningprocessen", *Scandia* 1982:2, är det vanskligt att försöka placera in forskare i distinkta, varandra uteslutande traditioner. Han skriver: "...sett ur vetenskapshistoriskt perspektiv är just 'härvan' eller 'blandningen' av element ur olika traditioner ett huvudintresse. De sätter sökarljuset på det dubbelbottnade i forskarnas självförståelse. Så länge man envisas med att klassificera forskare som 'rena positivist' eller 'hermeneutiker' undgår man en hel mängd problem. Men det är kanske de problemen som är de intressantaste." (s 324)

4. Mina fortlöpande diskussioner med Johanna Esseveld har varit av ovärderlig hjälp under arbetet med denna uppsats. Tack Joke! Ett tack vill jag också rikta till teoriseminariet vid Historiska institutionen i Lund samt kvinnohistoriska seminariet i Umeå för synpunkter på tidigare versioner av uppsatsen.

5. För denna diskussion se t ex Anna G Jónasdóttir *Kvinnoteori – några perspektiv och problem inom kvinnoforskningens teoribildning*, Högskolan i Örebro, Skriftserien 32, 1984; Christina Carlsson m fl "Patriarkat – en kritisk granskning" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1983:3.

6. Jag är ytterst medveten om att jag i mina översiktliga resonemang rör mig inom en begränsad del av debatten inom kvinnoforskningen. Som Karin Widerberg påpekat framstår kvinnorna i nordisk kvinnoforskning ofta som "...underligt könlösa... De arbetar och arbetar – som om vi kvinnor levde av och för arbete allena!" ("Till en teori om kvinnoförtryck – barriärer och öppningar", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1987:2-3, s 60). I t ex Frankrike är debatten av helt annat slag och sexualiteten av stor betydelse i analysen. Se t ex *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1990:4, som är ett temanummer om sexualitet.

7. Heidi Hartmann "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism" I *Women and Revolution*, s 14. Artikeln finns översatt till svenska i antologin *Feminism och marxism*.

8. Christina Carlsson m fl a a.

9. För en liknande kritik se Eli Zaretsky "The Place of the Family in the Origin of the Welfare State", i *Rethinking the Family. Some Feminist Questions*, ed Thorne/Yalom, (New York 1982).

10. Anna G Jónasdóttir har nyligen disputerat på avhandlingen *Love, Power and Political Interests*, (Örebro 1991), där hon samlat och delvis omarbetat tidigare artiklar. Jag utgår här från några av dessa på svenska publicerade artiklar

11. Anna G Jónasdóttir "Gemensamt och specifikt i kvinnoförtrycket", *Häften för kritiska studier* 1988:2, s 37. Se även "Kön, makt och politik" i *Feminism och marxism*.

12. Anna G Jónasdóttir "Gemensamt och specifikt....", s 38.

13. För en kritisk diskussion av Jónasdóttirs vetenskapsteoretiska premisser se recension av Oystein Gullvåg Holter, *Acta Sociologica* 1992:2, s 71 ff.

14. Yvonne Hirdman "Genusystemet - reflexioner kring

- kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988: 3, s 51.
15. Ibid s 57
16. Ibid s 52
17. Yvonne Hirdman "Genussystemet" i *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*, SOU 1990:44, s 82.
18. För en kritisk diskussion av systemansatsen se Joke Esseveld "Mot en kritisk feminism. Ett sätt att förändra det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism", i *Feminism och marxism*.
19. Joan W Scott "Gender: A Useful category of Historical Analysis", i *Gender and the Politics of History*, New York 1988, s 42.
20. Ibid s 42.
21. Ibid
22. Ibid s 44
23. Ibid s 42
24. Även Yvonne Hirdman lägger i sin definition av genus tonvikten vid det tänkta, det meningsskapande. Genus kan förstås skriver hon "som föränderliga tankefigurer 'män' och 'kvinnor'... vilka ger upphov till/skapar föreställningar och sociala praktiker...", (min kursiv), "Genussystemet – reflexioner...", s 51.
25. Yvonne Hirdman, "Genussystemet" i *Demokrati och makt ...*, s 85.
26. För en intressant diskussion av kön som både materialitet/essens och som social kategori se Bente Rosenbeck *Kroppens politik. Om kön, kultur og videnskap*, (manuskript 1992). Se även Karin Widerberg a a samt Robin M Schott "Att återupprätta det kroppsliga – för en feministisk materialism", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1991:4.
27. Joan W Scott a a s 49
28. Yvonne Hirdman "Genussystemet - reflexioner...", s 58.
29. Joan W Scott a a s 49.
30. För en liknande kritik se Christine Stansell "A Response to Joan Scott", *International Labor and Working-Class History*, no 31 Spring 1987.
31. Joan W Scott "Women in the Making of the English Working Class" i *Gender and the Politics of History*, s 88.
32. Yvonne Hirdman "Genussystemet – reflexioner...", s 55
33. Ibid s 58
34. Linda Alcoff "Cultural Feminism Versus Poststructuralism: the identity crisis in feminist theory", *Signs* 1988:3, s 421.
35. För en intressant vetenskapsteoretisk diskussion kring möjligheter resp begränsningar i den poststrukturalistiska ansatsen se Monika Edgren "Makt, språk och kön", *Häftan för kritiska studier* 1991:3.
36. Margareta Lindholm *Talet om det kvinnliga. Studier i feministiskt tänkande i Sverige under 1930-talet*, Göteborg (1990), s 33.
37. Gro Hageman "Om å gjore det enkle komplisert og det usynlige synlig – noen dilemmaer i kvinnehistorien" i *Kvinnohistoria i ett teoretiskt perspektiv*, Uppsala (1990), s 31
38. Yvonne Hirdman "Genussystemet – reflexioner..." s 55
39. "Vart tog patriarkatteorin vägen?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1990:1. Ang begreppet genusystem se även Maud Landby Eduards och Ulla Manns "Om genus och genus-system", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1987:4.
40. R W Connell *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*, Polity Press 1987, s 62.
41. Joke Esseveld "Mot en kritisk feminism..."
42. Linda Alcoff a a.
43. Sandra Harding a a.
44. Linda Alcoff a a s 417
45. Ibid s 431
46. Linda Gordon "On 'Difference'", *Genders*, no 10, Spring 1991, s 103.
47. Ibid s 105f.
48. Cynthia Cockburn *Brothers. Male Dominance and Technological Change*, (Pluto Press 1983), s 11.
49. Jfr Lena Gemsoe mfl "Sex, genus och makt i antropologiskt perspektiv", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1989:1, som inte vill inkludera underordningsaspekten i sin definition av genusystemet.
50. Yvonne Hirdman "Den socialistiska hemmafrun. Den socialdemokratiska kvinnorörelsen och hemarbetet 1890-1939", i *Vi kan, vi behövs. Kvinnorna går samman i egna föreningar* (Brita Åkerman m fl, Stockholm 1983) "Särart – likhet: Kvinnorörelsens scylla och karybdis", i *Kvinder, mentalitet og arbejde*, (Aarhus 1986).
51. Karen Offen "Defining Feminism: A comparative historical approach", *Signs* 1988:1.
52. Ellen Dubois "Comment on Karen Offen's 'Defining Feminism: A Comparative Historical Approach'", *Signs* 1989: 1, s 196.
53. Karen Offen, "Comment and Reply", *Signs* 1989:1, s 198.
54. Karen Offen, "Defining Feminism....", s 157.
55. Ibid
56. Joan W Scott "The Sears Case", i *Gender and the Politics of History*, s 175
57. Ibid s 174
58. Ibid s 176 f
59. Christina Carlsson *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, Lund 1986, s 249 ff.
60. En liknande tankegång finns också hos Yvonne Hirdman när hon apropå den socialdemokratiska kvinnorörelsen talar om kvinnolivets olika arenor – förvärvsarbets, hemmets och sexualitetens – och konstaterar att de socialistiska teoretikerna egentligen endast räknade med en livsarena, arbetets. Se "Den socialistiska hemmafrun..." s 11 f. Denna koppling mellan teori och kvinnoliv tycker jag dock saknas i de mer allmänna diskussionerna om kvinnliga strategier.
61. För ytterligare konkretion och fördjupad analys se C Carlsson a a s 267 ff samt Christina Carlsson Wetterberg "Likhet och särart. Den tidiga arbetarrörelsens kvinnopolitik", *Arbetshistoria* 1989:3
62. En intressant omvärdering i detta avseende när det gäller mannen i den framväxande borgarklassen görs i Leonore Davidoffs och Catherine Halls *Family Fortunes. Men and women of the English middle class, 1780-1850*, (Chicago 1987), där de påvisar familjens betydelse som trygghet och mål i mannens liv.
63. Cynthia Cockburn a a s 13. För ett liknande förhållningssätt till forskningsprocessen se Johanna Esseveld *Beyond Silence. Middle-aged Women in the 1970's*, (Lund 1988).

Summary

This article starts with a critical discussion of some theoretical positions within feminist research today: the dual systems approach, the gendersystem approach as defined by Yvonne Hirdman and the post-structuralist approach developed by Joan W. Scott.

What I miss in these attempts and want to address in the article is a problematizing of how concrete analysis, ie an analysis of historical contexts and their active subjects, is carried out and how this analysis in turn is related to more general theoretical statements.

The authors discussed has "solved" the last question in different ways: by suggesting that theory or system levels have priority and thus can be applied to concrete reality, by separating different levels of analysis and ignoring the historical question in the more abstract theoretical discussion, alternatively by dissolving the theoretical concepts and accepting a farreaching relativism.

The article continue with a discussion of the implications that the poststructuralist approach as it is formulated by Joan Scott and the system approach recommended by Yvonne Hirdman carry with them. The problem that I in particular identify are the contradictions between on the one hand the assumption that all women are subordinated and on the other the assumption that women's conditions differ and that women's interests are sometimes contradictory.

The position I have chosen and argue for in this article is one where – instead of trying to find the lowest common denominator in women's subordination, either in terms of patriarchal structures and male interests or in terms of a gender system and its logic – women (and men) are viewed as subjects within a complex, historical context.

This suggests an historical and action-oriented perspective where gender as an analytical category is of importance. A perspective that furthermore has the ambition to make visible the variations within groups of women as well as how women's subordination is related to other hierarchies of power.

In the article I also suggest that the point of departure has a determinate influence on what we see and how we analyze what we see and that a perspective that starts with the contextual variations does not exclude assumptions about women's subordination, whether in terms of ideology or in terms of how society is organized.

*Christina Carlsson Wetterberg
Historiska Institutionen
Lunds universitet
Lund*